

industrijalizacija i ruralne sredine

ivan cifrić

filozofski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Autor piše o utjecaju industrijske revolucije na promjene u ruralnim sredinama. Taj se proces danas mora analizirati u kontekstu: a) građanskog društva u kojem se razvio tip industrijskog društva karakterističan za socijalizam i za kapitalizam i b) u kontekstu činjenice da su mnoge ruralne sredine doživjele stanovit stupanj industrijalizacije. Tipičnih ruralnih sredina o kojima su pisali antropolozi gotovo više i nema, ili su vrlo rijetke — pogotovu u Evropi.

Autor smatra da je industrijalizacija nosilac specifične zapadnoevropske paradigme »agresivnosti« spram prirode. Sredstvo njene realizacije jest tehnika i tehnologija, čijim prodorom u selo (ruralnu sredinu) prodiru i vrijednosti paradigme rasta i tendencije destruktivnosti prirodnog. Industrijalizacija je donijela selu niz pozitivnih ali i negativnih posljedica ali u biti ona smjera selo potpuno rastročiti. Zato autor upozorava na važnost prostornog planiranja naselja a ne samo gradova, jer će to zajedno sa suvremenim ekološko čistim tehnologijama selo učiniti radno i životno atraktivnijim i humanijim za čovjeka. Industrijalizacija se ne može odbaciti, ali je potrebno pronaći skladnu ravnotežu između tehnologije i ruralne sredine.

primljeno siječnja 1988.

→ Pisati o odnosu tehnologije i socijalnih promjena na selu znači pisati o jednom segmentu problematike industrijalizacije i socijalnih promjena na selu.*) To znači da je potrebno naznačiti historijski kontekst problema. U tom smislu svaka današnja analiza polazi od činjenice da je riječ o **epohi građanskog društva** i o različitim tipovima društava koja postoje u njoj. Najrazvijenija društva — kapitalistička i socijalistička — u tehnološkom smislu možemo nazvati **industrijskim društvima**. U takvu se poimanju onda i društva koja dolaze »nakon« industrijskog društva mogu nazvati **postindustrijska društva**, iako se u toj terminologiji upotrebljava oko 350 različitih naziva za suvremeno društvo (Marien, 1977).

Isto tako moramo biti svjesni da u našoj epohi postoje i ruralna društva s različitim stupnjem industrijaliziranosti: od plemenske organizacije i jednostavne proizvodnje do tipa koji kontaktira s globalnim društvom

*) Članak je rezultat rada na projektu **Ekološki aspekti društvenog razvoja**.

preko medijatora kako ih neki nazivaju (Mendras, 1986) ili potpunog nestanka ruralnih elemenata. To znači da danas govorimo o ruralnoj sredini i seoskim zajednicama koje su već duboko zahvaćene procesima industrijske civilizacije (industrijalizacije). Seoska je zajednica (selo) izgubila u potpunosti svoja nekadašnja obilježja o kojima su govorili preteče naše ruralne sociologije (Cvijić, Karadžić, Vukosavljević, Radić itd.) i o kojima piše o literaturi od Tönniesa pa sve do različitih teorijskih disciplinarnih orijentacija (Wolf, 1966; Shanin, 1984; Dalton, 1967; Rogers i Burdge, 1972; Redfield, 1977; Potter, 1976. itd.). To znači da govorimo o jednom već **transformiranom obliku seoske zajednice** i njenim suvremenim problemima kao i perspektivama pod utjecajem novih tehnologija, tj. klasično rečeno, procesa industrijalizacije.

Pod pojmom »transformirane« zajednice podrazumijevamo ovdje činjenicu da je oblast proizvodnje i načina života, rada i vrijednosti, doživjela duboke promjene. U odnosu na industrijsko društvo, ruralno društvo znatno je osjetljivije i slabije. Promjene u njemu uvjetovane su njegovim osobinama i osobinama industrijskog društva (civilizacije). Ruralno društvo jest **reproduktivno, statičko, zatvoreno, defanzivno, društvo prirodne ravnoteže** s prirodnom okolinom, dok je industrijsko društvo produktivno (tj. spremno uvijek na nove inovacije i rizike stvaranja novog), dinamičko (strukture i vrijednosti brzo se mijenjaju), otvoreno (prima druge utjecaje i nudi svoje), ofanzivno, štoviše »agresivno« (tendira ekspanziji na račun drugih društava), stvara umjetnu ravnotežu (preko tehnike) s prirodnom okolinom. Snaga posredovanosti industrijskog društva razorna je za snagu sjedilačke samoodrživosti.

Drugi činilac bitan za analizu promjena ruralnih društava i seoske zajednice, jest **civilizacijski model** ponašanja, nastao prije nekoliko stoljeća. Taj se model razvijao zahvaljujući dvjema bitnim dimenzijama: duhovnoj i tehničkoj. Duhovna dimenzija oblikovala je fundamentalni odnos čovjekov prema prirodnome (Bacon, Descartes itd.) po kojemu je duhovno (res cognitae) bliže čovjeku i njegovim ciljevima nego prirodno (res extensa) željama i stupnju razvoja čovjeka. To će se poslije pokazati kako u evolucionističkim teorijama tako i u antropološkim shvaćanjima, uključujući i njemačku klasičnu filozofiju. Ovu tendenciju koja je spremala atak čovjeka na prirodu, atak grada na selo, podržala je tendencija tehničkog razvoja. Razvoj tehnike išao je u prilog ostvarivanju ovako postavljene paradigme odnosa. Historija rada pokazuje kako su se sredstva rada tendencijski intelektualizirala i duhovno obogatila, a s druge strane, sam se rad diferencirao (i specijalizirao) i tendencijski čovjeka osiromašivao i sve više zarobljavao. Zato se danas može reći da je tehnika zarobila čovjeka na radnom mjestu, ali i u vlastitu domu i slobodnom vremenu. Tu tendenciju otuđenja Marx analizira u kontekstu analize suštine kapitalizma i njegovih tendencija (Marx, 1961). Zato promjene (i raspad) seoske zajednice i ruralne kulture valja promatrati i analizirati, kao **posljedicu civilizacijske paradigme industrijskog društva** i njezina osnovnog sredstva **tehnike i tehnologije**. Sve konkretne analize valja podvesti u ovakav kontekst historijskih promjena. Otuda su i brojni zahtjevi za promjenama današnje paradigme rasta, kvantifikacije, dominantnih vrijednosti posjedovanja i trošenja itd. (Capra, 1986).

Paralelno s agresivnošću industrijske civilizacije nastaje otpor koji se izražava različitim oblicima obrane ruralnoga nasuprot urbanome, seoskoga nasuprot gradskome, poljoprivrednoga nasuprot industrijskome – tendencijski u nastojanju da **zadrži i konzervira ruralno** i istakne njegove prednosti. Agrarni romantizam, kao radikalni oblik suprotstavljanja industrijskom idealizmu, pojavljuje se kako u književnosti, umjetnosti.

tako isto u socijalnim i političkim doktrinama 19. i prve polovine 20. stoljeća. To je kontinuirani konflikt civilizacijskog pohoda ideje napretka (Sieferle, 1984).

Civilizacijski pohod industrijskog društva može se promatrati i pratiti kao utjecaj različitih faktora. Najčešće se u literaturi govori o industrijalizaciji, urbanizaciji i deagrarijaciji kao procesima koji su doveli do najznačajnijih promjena u selu. Međutim, utjecaj industrijskog društva moguće je također pratiti na **tri područja**, i to upravo preko tehnika i tehnologije: 1. na **promjenama vrednosnog sistema** (utjecaj novih vrijednosti kao što su potrošačke, materijalističke i sl.), 2. na promjenama a) **tehnologije proizvodnje** (preko procesa tehnoloških inovacija) i b) na promjenama **strukture proizvodnje** (vrste rada, radnih mjesta i sl. i 3. **ekološkim utjecajima**, koji se mogu promatrati kao cjelovito preoblikovanje prostora, zagađivanje okoline, oduzimanje obradivih površina itd.). Ruralne se sredine povlače i stvaraju oaze s većim ili manjim stupnjem utjecaja. Taj problem trebao bi istražiti kao proces i kao tipologiju ruralnih sredina. Akcija je već davno započela ali je posustala (Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji, 1972).

Pođe li se od naznačenih karakteristika industrijskog sistema, tada je možda i diskutabilna teza da se kontakt ruralnog kao sekundarnog, malog društva (u tradiciji antropologije) i industrijskog, globalnog društva može promatrati kao približavanje preko »medijatora« (Mendras, 1986), ili kao historijska neminovnost, u sadašnjim uvjetima i tendencijama industrijalizma, propasti ruralnog. Mendras je tu analitičan, ali je tehnički sistem beskrupulozan u postojećoj našoj paradigmi razvoja. **Tri su mogućnosti** pred ruralnim društvom (njegovim ostacima), isključujući, naravno, i mogućnost njegove totalne destrukcije pod utjecajem sve totalnije urbanizacije (Lefevr, 1974), koja je najvjerojatnija ali ne i apsolutna. Najvjerojatnija je, s obzirom na postojeće tendencije širenja urbanizacije, a nije apsolutna s obzirom na ideje koje se javljaju u »novim socijalnim pokretima« (osobito ekološkim) koje ističu revitalizaciju »malog« (Schumacher, 1974; 1977) kao perspektivnu ideologiju i objektivnu tendenciju privlačnosti i ponovnog naseljavanja ruralnih prostora (sela). **Prva** je mogućnost u zaustavljanju ili značajnom usporavanju dosadašnjeg civilizacijskog toka. Njega je nemoguće apsolutno zaustaviti ali je moguće značajnije utjecati na promjene vrednosnog sistema i svijesti ljudi, promjena toka materijalnog rasta iz kvantitativnih okvira ka kvalitativnim promjenama. Općenito se danas zahtijeva i ističe ideja kvalitativnog rasta umjesto kvantitativnog (Majer, 1984). **Druga** je mogućnost da se oblikuju »ruralne oaze« unutar industrijskog sistema (civilizacije), koje bi imale svoju kulturnu i ekološku vrijednost. **Treća** je mogućnost bolja ravnoteža između tehnike (tehnologije) i prirodne okoline unutar industrijskog društva (Huber, 1982; 1985).

Proces industrijalizacije djeluje historijski zakonomjerno po posljedicama (i pozitivnim i negativnim) ali se one pak ponešto različito izražavaju u pojedinim zemljama, što se očito može pripisati nekim historijskim specifičnostima dotičnih područja. Tako je recimo industrijalizacija u Engleskoj i posljedice koje je izazvala klasičan primjer utjecaja na deagrarijaciju i proletarizaciju (to opisuje i Marx u »Kapitalu«), ali se ona u takvu obliku nije ponavljala u drugim zemljama. Najočitiiji primjer o utjecaju industrijalizacije vidljiv je po **smanjivanju poljoprivrednog stanovništva**. Po toj karakteristici industrijalizacija je u nas bila mnogo intenzivnija nego recimo u Njemačkoj. Njemačka je godine 1871. imala 45% poljoprivrednog stanovništva, 1950. – 24% a 1980. – 5,5%. Jugoslavija je 1921. imala 67,2%, 1953. – 60,9% a 1981. 19,9%. Tendencija

smanjivanja poljoprivrednog stanovništva očita je i danas. S tom pojavom vezano je **smanjivanje seoskog stanovništva**, ali do otprilike 70-ih godina. Tada nastaju prekretnice i nastaje proces **povećavanja seoskog stanovništva**, ali ne i poljoprivrednih zanimanja. Tako je V. Britanija godine 1950. imala 9,9 milijuna stanovnika na selu, a 1970. 12,7 milijuna. U SAD je u proteklom desetljeću dolazilo do povećavanja seoskog stanovništva u pojedinim regijama i do 32%. Najrazvijenije industrijske zemlje danas bilježe otvorenu **tendenciju povratka selu**. No, nije riječ o ruralizaciji u smislu obnavljanja vrijednosti seljačkog života, niti o povratku na poljoprivredna zanimanja, već su neki drugi razlozi posrijedi. Treba napomenuti, naime, da ono što mi još uvijek danas smatramo pozitivnim tokom – nova radna mjesta u gradu, standard, bolji uvjeti korištenja slobodnog vremena, itd. – te su zemlje već »preskočile« i stanje je bitno drukčije.

Utjecaj tehnologije u tim zemljama značajno je promijenio **strukturu zaposlenih**, strukturu čitavih sektora djelatnosti. Tehnologija je omogućila da s jednakim učinkom rada neka djelatnost može biti u ruralnom području kao i u urbanom. Osobito mikroelektronika omogućuje obavljanje proizvodnje i neproizvodnih usluga na velikim udaljenostima. U nas je još uvijek očita tendencija seobe industrije u ruralna područja, dok je u razvijenim zemljama došlo do smanjivanja tih tendencija jer tehnologija omogućuje male tvornice, male pogone, čistu industriju i u centru grada pa nema potrebe seobe prljave industrije u ruralno područje.

Tehnološki utjecaji očituju se u smanjivanju radnog vremena proizvodnje, a posljedica je **višak radne snage**. Zemlje OECD-a imaju danas oko 30 milijuna nezaposlenih. Višak radne snage pak snažno pritišće sindikate da otvaraju nova radna mjesta, pa se tako razvijaju sve nove i nove industrije: industrija slobodnog vremena, industrija zaštite i sl. Osim toga, u ljudi se razvija zanimanje za vlastiti kreativni rad u svekolikim otuđenim i tehničkim uvjetima. A taj rad ima i ekonomske učinke. Nastanak **dualne, dvostruke ekonomije** (paralelne, neformalne, i sl.) jednim je dijelom vezan i za suvremeno selo. Tih tendencija ima i u nas, iako se najčešće u nas govori o tzv. **maloj privredi**, ali to nije isto što i dualna ekonomija. U nas su smanjene mogućnosti (i zbog administriranja) na tržištu proizvoda utjecale na neiskorištenost viška radne snage na selu.

Povratak na selo uvjetuje nekoliko faktora: 1. na selo odlaze vrlo često ljudi u mirovini; 2. odlazak je vezan za jeftiniji život na selu; 3. na selu su mnogo bolji ekološki uvjeti života; 4. komunikacije selo-grad sve su povoljnije, pa život na selu ne znači odvojenost od grada. Ipak, u nas povratak na selo još uvijek ima socijalno obilježje. On se mnogo više ocjenjuje kao neuspjeh u gradu i karijeri, a manje kao racionalna odluka o životu. Ovaj problem povratka na selo izgleda da nas tek očekuje u bliskoj budućnosti. Jesmo li spremni za takav susret ili ga ne predviđamo? Naime, u ruralna područja u razvijenim industrijskim zemljama seli najmodernija tehnologija, što znači ekološki čista i s mogućnošću otvaranja novih radnih mjesta. Gradovi postaju središta biznisa a sela nove industrije. To se zbiva i u svjetskim relacijama. Nerazvijene zemlje prirodnim bogatstvima kupuju najrazvijeniju tehnologiju. Doduše, posljedice toga također su velike, jer se stvara superstruktura nove tehnologije, zanimanja, svijeta biznisa, a na drugoj strani još ostaje tradicionalizam i zaostalost.

Neovisno o tendencijama industrijskih lokacija, dovoljno je pobliže analizirati koncepciju prostornog plana Hrvatske, da bi se dobio negativan odgovor na postavljeno pitanje o našoj spremnosti za novo razmišljanje

o selu i ruralnim prostorima. Spomenuti plan, naime, planira razvoj centara, koji su se i dosad uglavnom stihijno razvijali, a zaboravlja na **planiranje naselja**. U to planiranje svakako ulaze i seoska naselja. Tu smo u planu za početak 21. stoljeća okrenuli leđa budućnosti. Posljedica toga bit će: višak stanova u seoskim naseljima, stihijno naseljavanje ruralnih prostora (vikend-turizam), itd.

Nezaobilazno je svakako spomenuti da je stav države o ulaganjima u poljoprivredu bitno odredio tokove migracija radne snage i odnos prema selu. U industrijskim zemljama Zapada u prošlom desetljeću došlo je do povećanog ulaganja kapitala u poljoprivredu: primjerice u Njemačkoj i do 10°%, a u Italiji 7°%, itd. da bi krajem 70-ih godina iznosilo 34°%, odnosno 29°%. To je dovelo do povećanja poljoprivredne proizvodnje, iako se udio poljoprivrede u ukupnoj ekonomiji smanjio (u svoj Evropi).

U nas je proces industrijalizacije teкао brže u gradu nego na selu, proces urbanizacije također, ali je proces urbanizacije bio sporiji na selu nego proces deagrarizacije. To je potiskivalo radnu snagu u gradove. Povećanje poljoprivredne proizvodnje vezano je u nas za nekoliko faktora: 1. veću iskorištenost sredstava rada i radne snage. Seljačko gospodarstvo bilo je zaokružena proizvodna cjelina u kojoj nije bilo otpadaka niti suvišnih ruku za rad. Industrijalizacija je djelovala na specijalizaciju proizvođača (i suvišak starih ljudi koji su bili radna snaga na seljačkom gospodarstvu) i veću ovisnost od nestabilnog tržišta; 2. povećano ulaganje u poljoprivrednu proizvodnju i stabilnost otkupa; 3. povećanje agrarnog maksimuma. Agrarna struktura bitno se izmijenila dok je maksimum (10 ha) ostao nepromijenjen. U drugim privrednim područjima dopušteno je vlasništvo hotela, brodova, malih tvornica itd. Očito je da je ideološka formula o »kulaku« ostavila duboke tragove. Agrarni maksimum moguće je riješiti tako da se ustavom odredi viša granica maksimuma. A nju treba definirati u skladu s tehničko-tehnološkim mogućnostima u poljoprivredi, a to znači tehnološki optimum = agrarni maksimum. Tehnološki i tehnički optimum znači mogućnost prije svega radne snage u gospodarstvu i sredstava rada kojima mogu obraditi površine, uz mogućnost zapošljavanja radne snage pod jednakim uvjetima kao i u drugim područjima takva zapošljavanja.

Utjecaj procesa industrijalizacije ima različite učinke na selo. Navest ćemo neke od njih:

pozitivni učinci	negativni učinci
– nova radna mjesta	– depopulacija naselja
– novi stambeni objekti	– feminizacija sela
– povećanje individualnog standarda stanovništva	– senilizacija
– povećanje socijalnog standarda (škole, ambulante)	– povećanje devijantnog ponašanja mladih
– približavanje sela gradu	– pojava suicida starih
– povećanje komunikacija	– destrukcija lokalne ili regionalne arhitekture
– povećanje mobilnosti stanovništva	– ovisnost sela o gradu
– ulazak u globalno društvo	– potrošačka psihologija
– oslobađanje od tradicionalne socijalne kontrole	– ideologija rasta (materijalističkih vrijednosti)
– preoblikovanje prostora	– gubitak identiteta
	– zapuštanje obradivih površina
	– devastacija prirodnog

U ocjeni navedenih učinaka, pa i mogućih drugih na jednoj povećoj listi, uglavnom će svi potvrditi da su pozitivni učinci prevladali i da je industrijalizacija donijela selu civilizaciju i omogućila mu izlazak iz historijske zatvorenosti prošlosti. To su percepcije našeg civilizacijskog razmišljanja. Ipak, mora se reći da je industrijalizacija nametnula selu kao ruralnoj kulturi onu paradigmatSKU viziju budućnosti koja je upravo danas tu istu civilizaciju dovela do ekološke krize i permanentne ekonomske i socijalne krize.

Mendras na kraju svoje knjige kaže:

»Danas se industrijsko društvo okreće protiv seljaštva iz kojeg je proizašlo i besprizivno ga osuđuje, jer ne može trpjeti pobunu protiv svoje racionalnosti... Zemlje na putu razvoja na svoj račun uče da se industrijalizacija ne može zasnivati na primitivnoj poljoprivredi, koja stanovnike sela ostavlja izvan ekonomskog tržišta: obogaćivanje sela jest uvjet ekonomskog napretka.

Da li će društva koja se sada industrijaliziraju izmisliti nove forme, koje će biti kompatibilne s održavanjem seljaštva...? možemo li sanjati o tome da će se konačno realizirati seljačka utopija autonomnih kolektiviteta koji sami sobom upravljaju? Da li najnovije tehnike nove industrijalizacije kompatibilne sa socijalnim tradicijama i vrijednostima najvećih seljačkih civilizacija koje je dalo čovječanstvo? Da li je moguće posejčati industriju?

Ako se možemo nadati pojavi postindustrijskog društva, to je radi toga da ono bude oslobođeno zala industrijskog društva. Trebalo bi da zapadni čovjek konačno izbjegne demijurškim demonima, koji ga guraju da prirodu reducira na siromašnu stvar umjesto da joj pomogne da živi« (Mendras, 1986:228-229).

literatura

1. Capra, F.: **Vrijeme preokreta**, Zagreb: Globus, 1986.
2. Rogers, M. B., Burdge, R. J.: **Social Change in Rural Societies**, New Jersey: Prentice Hall, 1972.
3. Dalton, G. (ed.): **Tribal & Peasant Economies**, Texas Press, 1967.
4. Huber, J.: **Die zwei Gesichter der Arbeit**, Frankfurt: Fischer, 1984.
5. Huber, J.: **Die Regenbogen-Gesellschaft**, Frankfurt: Fischer, 1985.
6. Lefevr, A.: **Urbana revolucija**, Beograd: Nolit, 1974.
7. Majer, H. (Hg.): **Qualitatives Wachstum**, Frankfurt: Campus, 1984.
8. Marien, M.: The two visions of post-industrial society, **Futures**, 9/1977, No. 5.
9. Marx, K.: **Ekonomsko-filozofski rukopisi**, u: **Rani radovi**, Zagreb: Naprijed, 1961.
10. Mendras, H.: **Seljačka društva. Elementi za jednu teoriju seljaštva**, Zagreb: Globus, 1986.
11. Potter, M. J.: **Thai Peasant Social Structure**, Chicago: The University of Chicago Press, 1976.
12. Redfield, R.: **The Primitive World and its Transformations**, New York: Cornell University Press, 197.
13. Schumacher, E. F.: **Es geht auch anders**, München: Kurt Desch Verlag, 1974.
14. Schumacher, E. F.: **Die Rückkehr zum menschlichen Mass**, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1977.
15. Shanin, T. (ed.): **Peasants and Peasant Societies**, Penguin Books, 1984.
16. Siefertle, R. P.: **Fortschrittsfeinde?**, München: C. H. Beck, 1984.
17. Wolf, E. R.: **Peasants**, New Jersey: Prentice Hall, 1966.
18. Zbornik, **Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji**, Zagreb: Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela i dr., 1972.

Industrialization and Rural Environments

Summary

The author writes about the influence of the industrial revolution on changes in rural environments. This process must today be analyzed in the context of: a) the middle-class society in which a type of industrial society characteristic of both socialism and capitalism has developed and b) in the context of the fact that many rural environments have undergone a certain degree of industrialization.

The typical rural environments described by anthropologists hardly exist any longer, especially in Europe.

The author considers that industrialization is the reason for the specific Western-European »aggressiveness« towards nature. This aggressiveness is realized through technology with whose penetration into the village (rural environment) also penetrate the values of growth and tendencies that are destructive of nature. Industrialization has brought the village many positive and also many negative consequences, but its essential intention is to completely destroy the village. Thus the author emphasizes the importance of spatial planning of settlements and not only of towns, because combined with modern ecologically clean technologies this will make the village more attractive and humane for man to work and live in. Industrialization cannot be discarded, but it is necessary to find a harmonious balance between technology and the rural environment.

Индустриализация и сельские среды

Резюме

Автор пишет о взаимосвязи процесса индустриализации и изменений имевших место в сельских средах. Ныне, этот процесс следует анализировать в двух контекстах: а) в контексте гражданского общества в котором отмечен рост определенного типа индустриального общества характерного для социализма и капитализма, б) в контексте фактов утверждающих, что во многих сельских средах отмечена только определенная стадия процесса индустриализации. Типические сельские среды о которых писали антропологи почти полностью исчезли, или редко встречаются — в особенности в Европе. По мнению автора, индустриализации является носителем специфической западноевропейской парадигмы »агрессивности« к природе. Ее средствами являются техника и технология, проникновением которых в село — сельскую среду, проникают и ценности парадигмы роста и тенденции деструктивности и разложения естественного. В результате процесса индустриализации в село и сельскую среду внесены многочисленные положительные мероприятия, однако и ряд отрицательных мероприятий и последствий, так как в сущности процесс индустриализации ведет село к полному разорению. Поэтому автор указывает на значение пространственного планирования поселений наряду с городским планированием, в результате чего, сельская среда вместе с современными экологически чистыми технологиями, станет более притягательной средой и более гуманной сферой для человека его деятельности и существования в ней. Индустриализацию не следует отменять, необходимо только найти лучший баланс между технологией и сельской средой.